

ביאורים

בפרק הקודם האריך הרמב"ם לבאר את העיקר של הבחירה החופשית, והתמודד עם טענות שונות שמגיעות מחוץ ליהדות. בפרק זה הרמב"ם מסביר פסוקים הנראים כסותרים את הבחירה החופשית בתוך התורה בעצמה. קריאה לא נכונה של פסוקי התורה גורמת לרוב האדם, כלשון הרמב"ם, לטעות ולחשוב שאין בחירה חופשית.

הרמב"ם יבאר יסוד גדול שממנו נבין את כל הפסוקים הללו.

הנחת היסוד להבנת הפסוקים היא שיש לאדם בחירה חופשית מוחלטת. שהוא בוחר מעצמו לעשות טוב או רע. וממילא ראוי לגמול לו שכר על מעשהו הטוב ולהענישו על מעשהו הרע שעשה בבחירתו. כשהקב"ה מעניש את האדם על מעשיו הרעים ישנם כמה סוגי עונשים;

א. עונש בעולם הזה - מתחלק לשלושה חלקים - עונש על עצמו (גופו), עונש על בניו הקטנים יוצאי חלציו (שהם מצד אחד חלק מגופו וההמשך שלו, ומצד שני כמו רכוש וקנייניו), עונש על ממונו.

ב. עונש בעולם הבא - ייתכן שלא יארע לו כל נזק בעולם הזה.

ג. עונש בעולם הזה וגם בעולם הבא.

סוגי העונשים השונים יכולים לעורר תמיהה גדולה. שאלת צדיק ורע לו רשע וטוב לו, יכולה להתעורר במלוא עוזה. איך ייתכן שפלוני הצדיק סובל ואילו אלמוני הרשע הנהנה?! על זה אומר הרמב"ם שנתית העונשים השונים ניתנת רק על ידי הקב"ה שהוא אל דעות ויודע איך להיפרע מכל אחד.

הרמב"ם, כמו שאין לנו יודעים למה פלוני נברא בריא והשני בעל מום. אך הכלל שאנו צריכים לזכור הוא שכל דרכיו חסד ומשפט והעונש ניתן בדיוק לפי החטא.

כמובן, כל זה אם לא עשה תשובה. אם עשה תשובה היא עומדת לו כתייסר בפני הפורענות. פירוש הדבר הוא שגם אם אדם חייב ייסורים על עברות שבידו, כמו שלמדנו בפרק א, התשובה תהיה כמגן לו ולא יאבד כליל מהייסורים, אלא לאחר שיבואו עליו ישוב לבריאותו ולאיתנו.

הרחבות

• מתי משמשת התשובה כתייסר בפני הפורענות?

התשובה כתייסר לפני הפורענות. המקור לדברים אלו של הרמב"ם נמצא במשנה במסכת אבות: "תשובה ומעשים טובים כתייסר בפני הפורענות" [פרק ד משנה יא]. בספר חרדים מביא את קושיית רבינו מאיר מטוליטולא שהקשה מדברי רבי ישמעאל שהובא בגמרא: "עבר על כריתות ומיתות בית דין ועשה תשובה - תשובה ויום הכפורים תולין, ויסורין ממרקין... אבל מי שיש חילול השם בידו - אין לו כח בתשובה לתלות, ולא ביום הכפורים לכפר, ולא ביסורין למרק. אלא כולן תולין, ומיתה ממרקת" [יומא פו.]. לפי זה, הקשה רבנו מאיר כיצד אמרה המשנה שתשובה משמשת כתייסר בפני הפורענות, הרי בחטאים הללו התשובה אינה מספיקה, ויש מציאות של ייסורים למרות התשובה? ותיירץ שבמשנה מדובר על אדם ששב מאהבה, עליו אמרו חז"ל שזדונותיו נעשות כזכויות [יומא פו.], והוא אינו זקוק לייסורים. וכתב על זה בעל ספר חרדים: "ולפי תירוצו אפשר דהיינו דקאמר תשובה ומעשים טובים, כלומר תשובה שיחשבו עונותיו כמעשים טובים..."

אולם, בעל ספר חרדים עצמו הסביר באופן: "אמנם התיירץ הנכון אצלי דודאי אם לא יתחזק במעשים טובים יבואו עליו יסורין או יסורין ומיתה על חילול ה', אבל בהתחזקו במעשים טובים יגינו משניהם כדאמרו ז"ל על פסוק בחדסד ואמת יכופר עון..." [ספר חרדים פרק סה].

שאלות לדין

א. מדוע לא חשו התורה והנביאים שבני אדם יטעו ויבינו פסוקים בצורה שאינה נכונה?

ב. כיצד כתב הרמב"ם שייתכן שילדינו הקטנים של אדם ייפגעו בגלל עוון אביהם, כאשר התורה כותבת במפורש "ובנים לא יומתו על אבות?"

להצלחת אהרן אביחי עמוס בן מלכה ורחל בת אורי

פרק ששי

ביאור הבחירה במקרא

1א פסוקים הרבה יש בתורה ובדברי הנביאים שהן נראין כסותרין עקר זה, ונכשלין בהן הקשיים במקרא רב האדם, ויעלה על דעתו מהן שהקדוש ברוך הוא גוזר על האדם לעשות טובה או רעה, ושאין לבו של האדם מסור לו להטותו לכל אשר ירצה. והריני מבאר עקר גדול, שממנו תדע פרוש כל אותן הפסוקים.

2א בזמן שאדם אחד חוטא או אנשי מדינה חוטאין, ועושה החוטא חטא שעשה מדעתו וברצונו, כמו שהודענו - ראוי להפריע ממנו, והקדוש ברוך הוא ידע היאך יפריע. יש חטא שהדין נותן שגפריעין ממנו על חטאו בעולם הזה, בגופו או בממונו או בבניו הקטנים; שגפיו של האדם הקטנים, שאין בהן דעת ולא הגיעו לכלל מצוות, כקניינו הן; כתוב: "איש בחטאו יומת" (מלכים ב יד, ו; בדברים כד, טו; יומתו) - עד שיעשה 'איש'.

3א ויש חטא שהדין נותן שגפריעין ממנו לעולם הבא, ואין עובר עליו שום נזק בעולם הזה; ויש חטא שגפריעין ממנו עליו בעולם הזה ולעולם הבא. בפה דברים אמורים? בזמן שלא עשה תשובה. אבל אם עשה תשובה - התשובה כתייסר לפני הפורענות°. וכשם שאדם חוטא ברצונו ומדעתו, כך הוא עושה תשובה ברצונו ומדעתו.

להפריע ממנו - לשלם לו רעה כגמולו. כקניינו הן - כאילו בבעלותו, שהרי הם באחריותו, ולכן פגיעה בהם היא בגדר פירעון מהוריהם (ולא נזכר ברמב"ם עניין הברכה "ברוך שפטרני" ראה ק). כתייסר לפני הפורענות - כמגן המונע את הפורענויות והפגיעים מלבווא על האדם (פה"מ אבות ד, א).

